

РЕЦЕНЗИЯ

От: **проф. д-р Мария Стаматова Воденска**,
СУ "Св. Климент Охридски"; щатен преподавател в катедра „География на туризма“

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
научна специалност 3.8. Икономика (Икономика и управление по отрасли - туризъм)

Автор на дисертационния труд: Иванка Петрова Въсенска
Тема на дисертационния труд: „**Управление привлекателността на туристическата дестинация**“

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 1649 / 03.06.2015 на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

1. Обща информация за докторанта

От 2012 г. досега дисертантът работи в ЮЗУ „Н.Рилски“ като хоноруван преподавател по дисциплините Английски език за икономисти и Екология и природоопазване в туризма. През същата година тя започва редовна докторантура към катедра „Туризъм“ на Стопанския факултет в същия университет по професионално направление: 3.8. Икономика, (Икономика и управление по отрасли – туризъм) с научен ръководител доц. д-р Мария Станкова.

Докторантът е родена на 24.09.1979 г. През 2009 и 2010 г. получава съответно образователно-квалификационните степени „бакалавър“ и „магистър“ по „Туризъм“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“. В момента се обучава в магистърска програма по Международни икономически отношения в същия университет.

Трудовата си дейност започва през 1999 г. във Великобритания. От 2007 г. Иванка Въсенска започва да се развива професионално в сферата на туризма. Докторантът последователно работи в Кемпински Хотел Гранд Арена гр.Банско като асистент маркетинг и продажби и в Мариот Интернешнъл, Вейл, Колорадо, САЩ като фронт деск супервайзор.

Представеният за рецензиране дисертационен труд е обсъден на катедрен съвет на катедра „Туризъм“ при Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград на 15.05.2015 година и е насочен за публична защита на 10.07.2015 г. Той е в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в ЮЗУ „Неофит Рилски“, като са спазени всички процедурни изисквания.

Научно-изследователската работа на И.Въсенска, свързана с темата на дисертационния труд, е представена в 10 публикации, сред които 5 статии и 5 доклада на научни конференции, което е напълно

достатъчно при защита на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“. Само две от публикациите са в съавторство.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният за рецензиране труд обхваща 235 страници компютърен текст, структурирани в увод (7 стр.), основен текст в три глави (205 стр.), заключение (7 стр.), 4 приложения и списък с използваната литература (16 стр.). Основният текст съдържа 13 таблици и 28 фигури. Списъкът с използваните литературни източници се състои от 219 заглавия, от които само 8 на български език. Използвани са 11 Интернет източника.

В **Увода** са зададени основните параметри на извършеното изследване. Обоснована е **актуалността** на избраната тема, като основните аргументи са, от една страна, все по-засилващите се роля и значение на туристическите дестинации за туристическата индустрия, и от друга - необходимостта от политики и мерки за устойчиво развитие на дестинациите. Авторът е посочила още два аспекта на актуалността на избраната от нея тема. **Обектът** на изследване е доста неясен и аморфен и би следвало да се ограничи само до туристическа дестинация България, като останалите компоненти се подразбират като неотделими елементи на този обект. **Предметът** на изследване е ясно разграничен и добре формулиран като специфичен аспект на обекта на изследване. **Целта на изследването** е ясно и доста оригинално дефинирана. Седемте **задачи**, формулирани от автора, произтичат пряко от поставената цел и тяхното изпълнение води до нейното успешно постигане. Докторантът е формулирала **теза**, която се състои от две самостоятелни и несвързани едно с друго твърдения. Налице е също така **хипотеза** и две предположения, от които първото е неточно формулирано. Някои от твърденията, доказващи хипотезата, също могат да бъдат по-прецизно формулирани.

По отношение на **методологичния инструментариум**, използван в дисертационния труд, може да се отбележи, че е приложена съвкупност от разнообразни методи, като на преден план са изведени индуктивно-дедуктивният и системният подходи, в които изпъкват методите на научното наблюдение, сравнителен анализ и синтез, аналогия, анкетният метод, методът на факторния анализ и др. Докторантът умело е съчетала възможностите на тези методи, показала е, че ги познава добре и е доказала възможностите си за извършване на самостоятелно научно изследване. Информационно дисертационният труд е много добре обезпечен от различни първични и вторични източници и качеството на информацията е сравнително високо.

Изведени са някои основни ограничители на проведеното изследване, които в никакъв случай не поставят под съмнение достоверността и валидността на получените резултати, но същевременно дават ясна представа за конкретната насоченост на направеното проучване.

В **първа глава** е представена теоретичната рамка на изследването, проследявайки състоянието и тенденциите в развитието на научната мисъл за категорията «туристическа дестинация» и «привлекателност» на туристическата дестинация, както и начините, по които системният подход и анализ могат да бъдат приложени в управлението на привлекателността на туристическата дестинация.

Докторантът разглежда различни определения на термина туристическа дестинация, с което показва задълбочени познания в тази област. Предложеното от автора определение е доста многословно, неясно и страда от тавтология (*„туристическата дестинация следва да се определя като място, където продукт или преживяване, най-очевидните последици от системата на туризма, е реализирано и консумирано в тази дестинация.“*) Също така то включва и привлекателността на туристическата дестинация - понятие, което все още не е разглеждано.

При изясняването на понятието „атрактивност“ докторантът обръща внимание и разграничава понятията туристическа атракция и атрактивност на дестинацията. Различните фактори, определящи атрактивността на туристическата дестинация, са разгледани доста хаотично, без необходимата систематизация или групиране (стр.20-27).

Съвсем правилно е направен опит да се дефинира понятието атрактивност на туристическата дестинация като съотношение между обективно съществуващите нейни атрибути/фактори и субективните възприятия на туристите. Необходимо е да се отбележи, че атрактивността не е неизменно свойство на дестинацията, а представлява субект-обектно отношение.

Тук са изведени хипотезата и двете предположения, необходими за постигане на научноизследователските цели на дисертационния труд. Първото предположение е формулирано по различен начин в увода (стр.6) и в глава I (стр.37). Самото то е неправилно – не може да се твърди, че „Възприетият начин на живот, може да има (винаги – бел.моя) положително въздействие върху намерението на туриста да пътува до дадена локация. Възприетият начин на живот, може да има положително въздействие върху възприемането на дадена локация за привлекателна/атрактивна“. Възприетият начин на живот може да има и негативно въздействие върху възприемането на дадена дестинация за привлекателна и за взимането на решение за нейното посещаване. Думата „положително“ следва да отпадне.

По отношение таблица 1.2.1. Параметри за измерване на атрактивност на дестинация (стр.42-43) би следвало да бъдат посочени мерните единици за измерване на всеки параметър.

Пространно разглеждайки теорията на системите и особеностите на системния анализ, И.Въсенска прави опит да представи елементите на привлекателността на дадена туристическа дестинация като система, която изисква системен подход на управление.

Глава II разглежда методологическите въпроси на привлекателността на туристическата дестинация. Първа точка, озаглавена „Анализ на съществуващата подсистема за управление привлекателността на туристическата дестинация», представлява 20 стр. (60-80 стр.) нерубрикиран текст, в който се развиват идеи за туристическата дестинация като социална конструкция, за дискурсите, трансформацията и идентичността на туристическата дестинация, за същността на преживяването и пр., които нямат не се вписват в по-горе посоченото заглавие.

Във втора точка е представен анализ на резултатите от проведено електронно анкетиране сред чуждестранни туристи от петте най-важни за България емитивни пазари (Гърция, Турция, Русия, Македония и Германия). По-късно те стават шест, като е включена и Румъния.

Тук е включен текст със преимуществено дидактичен характер (разглеждат се някои основополагащи теоретични положения в туризма, нямащи непосредствено отношение към темата на дисертационния труд), който утежнява и разводнява анализа на проведеното анкетиране (стр.82-90). В тази точка е представен само профилът на анкетираните, като липсва разпределението им по националности.

Трета точка има за цел да представи разработена методика за управление на привлекателността на туристическата дестинация. След задълбочено и детайлно разглеждане на предишни проучвания, свързани с оценката и управлението на привлекателността на туристическата дестинация, докторантът прави опит да запълни празнината в изследванията върху привлекателността на дестинация България чрез прилагане на мултиатрибутивния модел на Фишбайн за изследване на общата привлекателност на посочената дестинация и да анализира възприеманото от туристите значение на атрибутите на туристическата дестинация, които допринасят за общата ѝ привлекателност. Връзката между характеристиките на туристите и възприемането на значението на туристическа дестинация също е разгледано, както и методите за адекватно вземане на решения от управляващите и стопанисващи дестинацията заинтересовани страни.

За да постигне поставената цел и да докаже изведените хипотеза и научни предположения, И.Въсенска прилага аналитични подходи, един от които е теорията на игрите. Представени са различни

игрови модели, като са посочени техните предимства и недостатъци при прилагането им в различни икономически ситуации. На места докторантът отново изпада в ненужни подробности и представянето в детайли на нерелевантни към темата на дисертационния труд примери (стр.111-129). Не става ясно как тези методи могат да се приложат към управлението на привлекателността на туристическа дестинация България.

Глава III е посветена на приложни въпроси на управлението на привлекателността на туристическа дестинация България, като привлекателността се изследва по отношение на търсенето от определените като генериращи туристи пазари. В първа точка е направен кратък анализ на дестинацията, на емитиращите пазари и пазарните сегменти, избрани за изследването. Определени са детерминантите на привлекателността, на базата на които общата привлекателност и значението на всеки един неин атрибут са определени. И тук се идентифицират текстове с дидактически характер, нямащи пряко отношение към темата – стр.144-147 (основни положения за сегментацията на туристическите пазари).

На базата на подробен анализ на вече съществуващи класификации на атрибутите на привлекателността на туристическата дестинация, И.Въсенска прави сполучлив опит да определи основните детерминанти (табл.3.1.6) и атрибути (табл.3.1.7) за измерване привлекателността на туристическата дестинация.

Чрез прилагане на мултифакторния модел на Фишбайн докторантът изчислява цялостната или глобалната привлекателност на туристическа дестинация България, която се формира от възприятийна/когнитивна и афективна оценки .

Липсата на рубрикация в този текст (стр.129-161) не позволява добро разграничаване и възприемане на многобройните модели, които авторта разглежда и цитира. В крайна сметка, Приложение № 4 илюстрира най-добре идеите на дисертанта чрез предложения от нея Модел на подсистемата на привлекателността на туристическата дестинация и отношението ѝ към взаимоотношението между различните променливи.

В параграф втори е внедрена разработената подсистема за управление на туристическата дестинация. В текста се споменава, че е приложен факторния анализ, но не е представен, макар и накратко самият анализ, неговите предимства и ограничения, както и сферите на приложимост. Процедурата по внедряване на модела за управление на привлекателността е описана стъпка по стъпка. Накрая са идентифицирани 8 фактора, оказващи влияние върху привлекателността на

туристическа дестинация България, които за различните страни имат различни стойности. За съжаление тези различия не са коментирани и анализирани в дисертационния труд.

В изводите и препоръките, изложени в трета точка към тази глава, в началото е представен текст, който е пояснителен по отношение на приложената методика и неговото място е по-подходящо да бъде в предходния параграф.

Във втората част на тази точка докторантът Иванка Въсенска обобщава получените резултати и ранжира разгледаните шест страни според степента на привлекателност на туристическа дестинация България за техните туристи. На базата на тези резултати авторът формулира конкретни изводи и препоръки по отношение на всяка една от тях.

Подходът, избран от докторанта за оформяне на **Заклучението** е основан преди всичко на описание на извършените от нея в тяхната последователност дейности. Макар и коректно написан, в текста не са открити действително значимите резултати, получени при провеждането на настоящето изследване. Правилно Въсенска идентифицира ограниченията при резултатите на проведеното емпирично проучване. По този начин теоретичният и методологичен характер на приносите на дисертационния труд натежават значително. Дисертантът се спира на връзката между привлекателността и конкурентоспособността на дадена туристическа дестинация и в този смисъл формулира конкретни предложения за маркетинговите стратегии на туристическа дестинация България.

В Заклучението не се споменава, дали формулираната в началото теза, хипотеза и предположения са доказани или не.

Авторефератът е в обем от 43 страници и независимо от пропускането на значителни и важни текстове от дисертацията отразява в достатъчна степен основния труд. Представя в синтезиран вид изследваните проблеми и получените резултати.

По обем представените публикации отговарят на количествените и качествените критерии и изискванията за необходими публикации при защита на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор”.

3. Приноси на дисертационния труд

Приносите на дисертационния труд могат да бъдат обобщени, както следва:

1. Обобщени са научните резултати в чуждестранната и българска научна литература във връзка с изясняване на теоретичните аспекти на привлекателността на туристическата дестинация и

подходите за нейното управление. Научната литература е обогатена чрез анализа на нейната същност, характеристики и значение.

2. На базата на системния подход е разработена методика за проучване, анализ и оценка на привлекателността на туристическата дестинация. Разработен и апробиран е модел за управление на привлекателността на туристическата дестинация.
3. Изведени са препоръки за подсистемата за управление привлекателността на туристическата дестинация чрез внедряването ѝ към избрана туристическа дестинация.

4. Критични бележки

Критичните бележки са предимно от техническо естество и включват:

1. Включването на места на чисто дидактични и описателни текстове (стр.43-56, 82-90, 144-147 и др.).
2. Голям брой граматични и технически грешки – липса на пълен член, на членуване изобщо, едновременно членуване на определение и съществително, неточен изказ (резултат от лош превод – последният параграф на стр.32, „разработчик” и др.), използване на чуждици (напр. конструкт – стр.35, репрезентира вместо представлява и др.), повторения, наукообразен стил, две фигури с една и съща номерация (3.1.25 – стр.156 и 158/159), в справката за приносите последните два приноса са идентични и пр.
3. Неточности в цитирането - напр. определението за туристическа дестинация, приписвано на Асенова и др. (2010), стр.18, е на Bieger (1997). Някои автори, цитирани в текста, липсват в списъка на използваната литература (напр. Зикмунд, 2000, Фишбайн, 1967, Фишбайн и Айзен, 1975 и др.). Не става ясно защо авторите, дадени в списъка на литературата на съответния чужд език, в текста са транскрибирани на български език.

5. Въпроси към докторанта:

1. Как точно разработеният дисертационен труд ще повиши информираността на всички заинтересовани страни за влиянието, което категорията привлекателност на туристическата дестинация оказва върху процеса на избор на предпочитана ваканционна локация (посочено като цел на дисертацията)?

2. Какви са, според дисертанта, най-удачните подходи за повишаване привлекателността на една туристическа дестинация – чрез въздействие върху психологичните нагласи на потребителите или чрез подобряване на атрибутите на самата дестинация?

3. В светлината на последните събития в Тунис как бихте коментирали значението на атрибута „сигурност“ за привлекателността на една туристическа дестинация?

6. Общо заключение

В заключение, смятам, въз основа на гореизложеното, че независимо от посочените пропуски и недостатъци, налице е едно завършено самостоятелно научно изследване със съществени теоретични, методологични и практико-приложни приноси, авторът е показал задълбочени познания на теорията и методологията в избраната от него област, има завършено самостоятелно емпирично проучване. Отчитайки всичко това, имам основание да предложа на уважаемите членове на научното жури да вземат **положително решение** за даването на **Иванка Петрова Върсенска** на образователната и научна степен „**доктор**“ по научната специалност 3.8. Икономика (Икономика и управление по отрасли - туризъм).

29.06.2015 г.
София

Рецензент:

(Проф.дгн М.Воденска)